

TALVJ A SLOVANSTVO V ZRKADLE DEJÍN SLOVENSKEJ LITERATÚRY

1. ČASŤ

PHDR. ANNA JÓNÁSOVÁ

Introduction of the German writer, linguist and Slavist Therese Albertina Louise von Jacob-Robinson (1797 – 1870), pseudonym Talvj, whose life theme were languages, literature and folk poetry of Slavic Nations. In the first half of the 19th Century she translated Serbian national songs (Vuk Karadžič). In English and German language she has compiled and published historical overviews of languages, literature and folklore of the all Slavic Nations including the examples translated into English and German language. The Slovak Language and literature were also included. The author of this study is focused on the reflection of the work of Therese von Jacob in the works of our contemporary writers: Ján Kollár, Pavol Jozef Šafárik, Alexander Boleslav Vrchovsky and Jozef Miloslav Hurban. The author gives us Štúrs review of her translation of Serbian national songs available. She draws attention to the publication of excerpts from her work in the journal Hronka (1838) and in the Calendar of Žiwena (1852). Later, these were only rare mentions of Jaroslav Vlček in his history of Slovak Literature, a record in Rizners bibliography and a few marginal notes. The study is complemented by a rich note-taking apparatus, a bibliography of the work Talvj, a bibliography of literature about it, which is also a list of used and studied literature. The study is a contribution to the 150th anniversary of her death.

Keywords: Talvj, Jacob Therese Albertine Louise von Robinson, Slavs, Slavic languages, Slovenian literature, folk literature, Kollár Ján, Štúr Ľudovít, Šafárik Pavol Jozef, history of Slovak literature, compilation, ethics of professional work

V apríli 2020 uplynulo 150 rokov od smrti Therese Albertine Louise von Jacob-Robinson, nemecko-americkéj lingvistky, slavistky, prekladateľky a literátky. Určite je to vhodná príležitosť na to, aby sme si pripomenuli ženu, ktorá svoj nevšedný záujem o slovanské jazyky korunovala pozoruhodnými publikáciami, najmä prekladom srbských ľudových piesní a prehľadnou príručkou o dejinách slovanských jazykov a literatúre s príkladmi ľudovej poézie jednotlivých národov.

Autorku, ktorá zaujala najmä svojim netradičným pseudonymom,¹ si treba všimnúť tým skôr, že v bibliografiách prameňov k dejinám slovenského jazyka a literatúry jej meno chýba, hoci slovenskí súčasníci o nej vedeli a okrajovo ju vo svojich prácach spomenuli.² V kontexte historických prameňov o Slovensku takisto chýbajú zmienky o nemecky píšucich ženách³ a ich snahách predstaviť nemeckým vzdelancom prvej polovice 19. storočia marginalizované slovanské národy (medzi nimi aj Slovákov) prostredníctvom ich reči, literatúry a ľudovej slovesnosti.

Život a tvorbu Talvj stručne sprístupňuje *Wikipédia* (v nemeckom, anglickom a maďarskom jazyku) a informujú o nej aj nemecké a americké encyklopédie a prehľady vzdelaných a tvorivých žien. Zastúpené sú tiež recenzie a hodnotenia týkajúce sa jednotlivých diel. Bola aj témou niekoľkých dizertačných prác.⁴

Bibliografie prinášajú nielen záznamy jej kníh a značný počet dobových ohlasov na ne, ale i výsledky komparačných hodnotení jej všestranných edícií z pera srbských a slovinských literárnych vedcov.⁵

Novšie publikácie dokazujú, že život a tvorba Talvj poskytujú materiál na viacrozmerne, nie iba literárne aspekty hodnotenia.⁶ Málokto zaregistroval, že k storočnici jej narodenia drobnú brožúrku o živote a diele tejto pozoruhodnej ženy spracoval a v Bratislave pod názvom *TALVJ (1797 – 1870)* vydal Dr. Ludwig Wagner. Toto prehľadné dielko som s prekvapením našla v zozname použitej literatúry v dizertácii americkej autorky Irmy Elisabethy Voigt a v dizertácii Milana Čurčina.⁷

ŽIVOTOPIS

Therese Albertine Louise sa narodila 26. januára 1797 v Halle v rodine profesora Ludwiga Heinricha von Jacoba, filozofa, politológa a ekonóma. Mala dve staršie sestry a brata. V čase ohrozenia Nemecka napoleonským vojskom sa rodina v roku 1806

presťahovala do Charkova, kde jej otec pôsobil ako univerzitný profesor. Dobrovoľný azyl nebol pre malé dievča najľahším obdobím. V roku 1840 napísala vlastný životopisný medailón pre *Brockhauzische Conversations – Lexicon*, v ktorom priznala, že silné pocity vlastenectva a obáv o osud vlasti v nej vyvolávali ľútosť, hnev a slzy. Jej prvou múzou bol smútok.

Absencia rovnocennej detskej spoločnosti spôsobila, že z Theresy vyrastalo vážne, utiahnuté dievča. Začala intenzívne čítať knihy a pomocou nich sa vzdelávať. Siahala po vážnej literatúre určenej dospelým a jej hlad po poznaní a vzdelaní bol taký dominantný, že už ako dieťa využívala služby univerzitetnej knižnice. Čítala romány, memoáre i cestopisy a obľubovala najmä historické knihy. Dvojdielnu *Teóriu krásneho umenia* od Johanna Georga Schultzera⁸ si v tom čase takmer celú opísala. Učila sa aj jazyky. Tieto činnosti významne ovplyvnili jej ďalší tvorivý život.

Keď sa jej otec stal štátnym radcom cára Alexandra, rodina sa v roku 1810 presťahovala do Petrohradu. Therese už v Charkove citlivo vnímala ľudovú slovesnosť, najmä elegické tóny slovanských piesní a dychtivo sa učila po rusky, aby porozumela ich textu. Bol to dobrý základ pre to, aby neskôr spoznala, pochopila a reprodukovala „*najkrajšie a najzložitejšie zo všetkých slovanských básní, piesne Srbov*“.⁹

Začala písať básne. Bez akýchkoľvek vedomostí o metrike a prozódii prenášala svoje pocity do veršov, pričom napodobňovala verš Schillerovej poézie. V tom čase napísala veľa listov imaginárnemu, o niekoľko rokov staršiemu dievčaťu, ktoré povýšila na svoju priateľku.

Aj v Petrohrade sa intenzívne venovala samovzdelávaniu a okrem ruštiny sa učila klasické jazyky. Zaujímal sa tiež o anglosaské a škandinávské jazyky a neskôr k nim pridala francúzštinu a španielčinu. Prirodzene inklinovala k ďalším slovanským jazykom, najmä k srbčine.

V roku 1816 sa rodina vrátila do Nemecka. Žili v Halle, kde otec prijal miesto univerzitného profesora. Therese písala básne, niektoré uverejnila v *Abendzeitung* pod pseudonymom Reseda. V roku 1822 preložila novely Waltera Scotta *Old Mortality* a *Black Dwarf*, no vzhľadom na vtedajšiu situáciu vyšli opäť pod mužským pseudonymom Ernst Berthold. Pre literárne časopisy napísala niekoľko recenzií, väčšinou koncipované ako „*listy jednej fraucimerky*“. Medzi tým sa usilovne učila po latinsky.

Vďaka kontaktom vplyvného otca sa bližšie spoznala s Alexandrom V. Humboldtom, Jernejom

Kopitarom, Vukom S. Karadžičom a s jeho dcérou Minou, s Jacobom Grimmom, no najmä s Johannom W. Goethem, ktorý ju povzbudil k preloženiu Karadžičových srbských ľudových piesní.¹⁰ V takomto intelektuálnom prostredí sa formovala na „*bytosť, ktorá má srdce ženy, ale mozog muža*“ (J. W. Goethe).¹¹ Rakúsky spisovateľ a dramatik Franz Grillparzer, ktorý v tom čase navštívil Goetheho, vo vlastnom životopise opisuje takýto obraz: „*Večer som išiel ku Goethemu. Bolo tam už 27 ľudí, ktorí sa zhromaždili v obývacej izbe a čakali na pána tajného radcu. Keď som zbadal medzi nimi istého H. Jacoba a jeho dcéru, ktorá bola mladá a krásna, a ako bola krásna, tak bola aj talentovaná, stratil som plachosť a pri rozhovore s touto najmiernejšou mladou ženou som takmer zabudol, že som v dome Goetheho...*“¹² Aj Amo Dusini spomína túto epizódu v knihe venovanej životu Grillparzera a dodáva: „*Táto krásna a vzdelaná žena neskôr získala literárnu povest' pod menom Talvj. Bola to Therese Albertina Jacob, dcéra berlínskeho profesora filozofie. Neskôr povedala Emilovi Kuhovi, že v ten večer na ňu urobil Grillparzer taký silný dojem, že by sa bola určite zamilovala, keby vtedy tak skoro neodišla.*“¹³ Napriek svojim nesporným prednostiam zostala po celý život vážna, skromná, nesmierne pracovitá, „*dobre informovaná spisovateľka a pohotová svedkyňa doby*“.¹⁴

Therese bola už vtedy presvedčená, že jej talent neuspokojí len písanie umeleckej literatúry. Jej hlavné záujmy spočívali v širších oblastiach ľudskej kultúry: jazykovo aj teritoriálne. Dokázala to na ženu tých čias dosť nezvyčajným sústredením sa na rôzne jazyky, medzi nimi aj na jazyky, literatúru a slovesný folklór slovanských národov. Po stretnutiach s Vukom Karadžičom a spoznaní jeho zbierky srbských ľudových piesní ich výberovo preložila a vydala pod názvom *Volkslieder der Serben. Metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvj. 2 Bände* (1823, 1826). Tu prvý raz použila ako pseudonym akronym Talvj.¹⁵ Svojmu priaznivcovi, veľkému básnikovi Goethemu venovala v úvode prvého zväzku báseň, v ktorej ho nazvala „*kráľom ríše krásy*“. Tomuto dielu sa budeme venovať neskôr.

V roku 1825 na podnet otca zozbierala svoje staršie práce a pripravila ich do tlače. Tri poviedky vyšli knižne pod názvom *Psyche*, ďalšie publikovala v časopise *Morgenblatt* a v *Almanach für Liebe und Freundschaft*.

Mladá Therese sa musela v mladom veku pomerne v krátkom čase vyrovnáť so stratou sestry (1823) aj obidvoch rodičov (otec zomrel v roku 1827 a mat-

ka v roku 1829). V tom čase sa zoznámila s 32-ročným americkým profesorom teológie, klasickým filológom a literátom Dr. Edwardom Robinsonom, ktorý od roku 1826 hosťoval postupne na univerzitách v Göttingene, Berlíne a v Halle. V roku 1827 sa Therese a Edward zasnúbili a v roku 1828 zosobášili. Bola jeho druhou manželkou. Vďaka svojmu vzdelaniu, intelektu a tvorivosti s ním prežila život naplnený láskou, vzájomnou podporou, pochopením a pomocou, a to nielen v rodine, ale aj v literárnej a vedeckej práci.

Po absolvovaní poznávacích pobytov vo Švajčiarsku, Francúzsku a v Taliansku sa manželia Robinsonci v roku 1833 presťahovali do Ameriky. V čase adaptácie na novú krajinu, keď si Therese myslela, že sa úplne vzdá písania, sa k nej dostalo viacero pozitívnych recenzií na jej srbské piesne. Ako píše Elizabeth Pribič, jej preklad sa dostal za oceán už v roku 1827 a vzápätí sa objavila jeho recenzia. Znova sa naplno oddala literárnej tvorbe v presvedčení, že ako humanitárny kompas z Európy prispeje ku Goetheho želaniu nastoliť univerzálnu toleranciu medzi rôznymi kultúrami sveta.

Therese prežila v Amerike s krátkym prerušením tridsať rokov. Do jej profesionálneho životopisu pribudli vedecké lingvistické, historické, etnografické, prekladové aj literárne práce, ktoré obyvateľom Nového Anglicka približovali literatúru jej vlasti a ďalších európskych národov.

Irma Elisabeth Voigt v precíznej a poctivo spracovanej biografickej dizertácii (1911) veľmi detailne spracovala „americké obdobie“ Theresy a zhodnotila každé jej dielo, aby mohla konštatovať: „... k zoznamu Nemeckoameričanov, ktorí Američanom poskytnú nielen interpretáciu kultúry svojej vlasti, ale aj službu svojho talentu a osobnosti, malo by sa pridať aj meno pani Robinsonovej. Je skutočne zvláštne, že sa to neuznáva, pretože jej pracovná oblasť bola široká, jej talent horlivý, jej postoj k životu skutočne sympatický. Od začiatku aktívnej kariéry v roku 1830 po rok 1864, keď sa natrvalo vrátila do Nemecka, spájala svoju energiu a záujmy so záujmami krajiny svojho manžela, pričom sa nebadane zúčastňovala na kultúrnom vývoji mladej republiky prostredníctvom množstva pozoruhodných diel... Pritom s politikou nemala nič spoločné,“ dodáva autorka. Hoci uprednostňovala sústredenú prácu v samote pred spoločenským životom, v Andoveri, Bostone a v New Yorku sa spoznala s významnými vzdelancami, literátmi a predstaviteľmi spoločenského života, ktorí si ju vážili a vysoko hodnotili jej diela.

Intelektuálna produkcia Talvj bola bohatá a rôznorodá žánrovo i tematicky. V Amerike pokračovala vo vedeckom výskume, dokončila rozpracované diela a vyberala si nové témy odborných prác a prekladov. „Vzhladom na jej vedomosti, oduševnenie a horlivosť vlastné skôr nemeckému profesorovi a vďaka ženskej intuícii a citlivosti bolo zjavné, že má na toto štúdium predpoklady.“¹⁶ Venovala sa napríklad jazyku Indiánov, osídľovaniu Ameriky, otázke kolonizácie Nového Anglicka, prisťahovalcom, ruským Slovanom, poézii južného Francúzska, jazykom a literatúre Slovanov, škótskej národnej balade *Ossian* aj koloniálnej politike na Kaukaze.

Od apríla do júla 1834 publikovala v štvrtročníku *The Biblical Repository* texty z pripravovaného diela o slovanských jazykoch a literatúre.¹⁷ V tomto periodiku publikovala aj niekoľko prekladov a hodnotení nemeckých diel, čím prispela k poznaniu nemeckej literatúry na americkej pôde. Historický pohľad na slovanské jazyky, ktorý bol podobne ako predchádzajúci text iba úryvkom z pripravovanej práce o ľudovej poézii, napísala aj pre *North American Review* (1836).¹⁸

Kým Edward Robinson absolvoval študijné pobyty v Palestíne, dva razy pobudla v Nemecku – najprv v rokoch 1837 – 1840 a potom v rokoch 1850 – 1852. Aj tu usilovne pracovala. Do nemčiny preložila významné dielo svojho manžela *Biblical Researches of Palestine* a v Lipsku vydala publikáciu o nemeckých ľudových piesňach pod názvom *Pokus o historickú charakteristiku ľudových piesní germánskeho národa s prehľadom piesní neeurópskych národov*.¹⁹

Je pravdepodobné, že do Ameriky sa vrátila s množstvom poznámok, výpisov a publikácií, ktoré jej poslúžili ako pramene pri písaní ďalších diel. (Chronologický súpis jej knižne vydaných prác uvádzame na konci 2. časti príspevku.²⁰)

Manželia Robinsonovci mali údajne tri deti.²¹ Syn Edward vstúpil po skončení vojenskej kariéry do diplomatických služieb. Po smrti otca (1863) sprevádzal matku, ktorá sa v roku 1864 natrvalo vrátila do Nemecka. Tu žila najprv v Baden-Badene a potom v Berlíne, Karlsruhe a Hamburgu, kde po krátkej chorobe 13. apríla 1870 zomrela. Nekrológ uverejnil časopis *Pražský denník*.²² Edward Robinson ako generálny konzul Spojených štátov amerických pôsobil v Štrasburgu a Hamburgu. Zomrel v roku 1894. Dcéra Mary bola klaviristka, skladateľka a editorka zborníka matkiných noviel. Zomrela v New Yorku v roku 1906. O údajnom treťom synovi nie sú v literatúre nijaké správy.

PREKLAD SRBSKÝCH NÁRODNÝCH PIESNÍ A ŠTÚROVA KRITIKA

Prvú polovicu 19. storočia v Európe charakterizovali významné politické, spoločenské a národnostné pohyby. K životu sa hlásili nové ekonomické a spoločenské sily, ktorým už nevyhovoval feudálny spôsob hospodárstva a snažili sa o radikálnu zmenu usporiadania spoločenského života. Národy, ktoré pocítovali existenčný útlak, biedu a nerovnoprávne postavenie, sa začali prebúdzat a uvedomovať si, že nastáva historická príležitosť zmeniť svoju situáciu, pokiaľ išlo o národnú existenciu a identitu i zlepšenie životných podmienok, kultúry a vzdelanostnej úrovne ľudu. Situácia vyústila do revolúcie, ktorú Pavol Jozef Šafárik charakterizoval jednou vetou: „Zem sa chveje pod hnutím národa.“²³

Na čele týchto snáh stála mladá generácia vzdelancov, ktorí začali kultivovať národné jazyky, písať v reči ľudu a dvíhať povedomie o starobylosti svojich národov poukazovaním na hrdinské obdobia z národných dejín. Reflektovali osvietenské a obrodenecké úsilia svojich predchodcov, ktoré boli na jednej strane konfrontované s odporom vtedajších mocenských štruktúr, ale na druhej strane sa stávali zdrojom formovania nových ideových a estetických ideálov. Tie sa naplno transformovali do oblasti kultúry a literatúry a zásadne menili jej obsah a formálne i tvorivé postupy. „Rozvíjalo sa aj nové chápanie dejín. Pre definíciu národa na etnickej báze (odlišnej od starej predstavy zemského patriotizmu) sa dominantným znakom, ba až synonymom, stal jazyk.“²⁴

Vzorom pre spisovateľov už nebola antika, ale ľudová slovesnosť. Bohatým zdrojom ich tvorby boli najmä ľudové piesne, ktoré viedli vzdelancov k sústredenej zberateľskej činnosti a vydávaniu zbierok národných piesní. Klasicizmus vystriedalo obdobie literárneho romantizmu. Éra romantizmu charakterizovaná príklonom k reči, piesňam, poézii a epike ľudu, ktorá sa v národoch stáročia tvorila a tradovala, mala svojich prirodzených predchodcov a učiteľov v prechodnom období preromantizmu.

Nevyčerpatelné a nepoznané bohatstvo ľudovej tvorivosti ponúkli svetu najmä slovanské národy. U nás k tomu prispeli najmä Pavol Jozef Šafárik a Ján Kollár a neskôr samostatne Ján Kollár mohutným dielom *Národné spievanky*. Na nich nadviazali mladí národovci, predovšetkým Ľudovít Štúr,²⁵ ktorý mal okrem znalostí slovenských piesní hlboké

vedomosti aj o slovanskej piesňovej poézii, najmä ľudových piesňach Srbov. Jeho zásluhou ovplyvnila ľudová slovesnosť tvorbu celej štúrovskej generácie básnikov a prozaikov.

Ľudové piesne našich „pobratimov“ Srbov našli svojho zberateľa v osobe reformátora srbského jazyka Vuka S. Karadžiča. Po prvých edíciách srbských piesní (Viedeň 1814 – 1815) vydal v Halle (1823 – 1824) štyri zväzky *Srbských národných piesní*.²⁶ Jeho dielo, ako aj osobná prítomnosť v Nemecku spôsobili, že o srbskej ľudovej poézii, najmä o možnostiach jej prekladu do nemčiny, sa živo diskutovalo. Táto téma bola v nemeckom literárnom prostredí prítomná niekoľko rokov a zaplňala obsah korešpondencie aj medzi takými osobnosťami, ako boli Johann W. Goethe a Jacob Grimm.

Už sme spomenuli, že mladá Therese sa popri otcovi dostala do intelektuálnych kruhov a ako žena nenápadne presviedčala mužských literátov o svojom intelektu, šírke vedomostí a talente. Keď sa stretla s Vukom Karadžičom a s jeho zbierkami srbských národných piesní, bola pripravená na prácu, ktorá zásadne ovplyvnila jej život a etablovala ju do prvej línie literárnej spoločnosti nielen v Nemecku.

Stalo sa to aj vďaka podpore jazykovedca, knihovníka a zberateľa ľudových rozprávok Jacoba Grimma, ktorému sám Karadžič napísal: „*Ste najväčším šťastím pre naše piesne, pre náš jazyk a našu literatúru.*“²⁷ Talvj sa o srbských piesňach totiž dozvedela z Grimmových recenzií a rozhodla sa uviesť ich do nemeckej literatúry. A bol to práve Grimm, kto sprostredkoval Karadžičovi a neskôr Therese návštevu u veľkého básnika. Theresa však navštívila Goetheho vo Weimare už v roku 1824 a odvtedy sa jej meno častejšie objavovalo i v jeho denníkoch.²⁸ Druhý raz bola vo Weimare v spoločnosti svojho otca v roku 1826. Po rannom rozhovore s Goethem boli pozvaní na večerný „veľký čaj“. Tam sa stretla aj s rakúskym spisovateľom Franzom Grillparzerom.

Živý záujem a podpora Goetheho posilnili jej zámer a po jeho odporúčaní sa pustila do prekladania výberu srbských piesní, ktoré uzreli svetlo sveta v dvoch zväzkoch.²⁹

Goethe, ktorý Theresu od začiatku podporoval, sa v januári 1825 vyjadril, že pre srbské piesne bolo veľkým šťastím, keď ich dostala do rúk práve žena. „*Teším sa z tejto intelektuálky z Halle, ktorá nás uviedla do srbského sveta s mužsky silnou myslou. Básne sú vynikajúce! Sú medzi nimi také, ktoré sú hodné umiestnenia vedľa Piesne piesní, a to veľa znamená!*“³⁰

Napriek intenzívnemu tútorstvu obidvoch veľikánov vtedajšej nemeckej literatúry nebola práca na prekladoch Karadžičových srbských piesní jednoduchá. Therese s nimi preto často korešpondovala, posielala im ukážky a diskutovala o výbere piesní a ich zaradení do zbierky. Hoci bola mladá, tvrdohlavo si presadzovala napríklad baladu o Markovi Kraljevičovi, ktorú Goethe neodporúčal. Napokon ju zaradila až do druhého zväzku.

Vydanie prekladov srbských ľudových piesní bolo udalosťou nielen v Nemecku. Grimm, ktorý disponoval väčšou empatiou k jazyku originálu, mal rôzne námietky, no Goethe hodnotil preklady ako celok kladne. Jeho „... *srdečný a živý záujem bol skutočne hlavným faktorom pri zabezpečení okamžitej priazne, s akou sa kniha stretla.*“³¹ Preklad spomenul v eseji, ktorá vystihovala postoj veľkého básnika k ľudovej slovesnosti tohto slovanského národa. Po vyjdení prvého zväzku napísal: „*V tomto okamihu nemohlo byť nič príjemnejšie ako to, že žena so zvláštnymi vlastnosťami a talentom, ktorá pred pobytom v Rusku vôbec nebola oboznámená so slovanskými jazykmi, rozhodla sa venovať srbskému s najvyššou dôslednosťou a aktivitou. Preložila veľké množstvo básní ... a zhrnula ich v jednom oktávovom zväzku, ktorý je potrebný na oboznámenie sa s týmto vynikajúcim typom poézie.*“³² Ďalej uviedol, že Talvj „*produkty ľudu zhromaždila do masy, ktorá sa stala jej odrazovým mostom do budovy svetovej literatúry.*“

Preklady mali vďaka Goetheho priaznivému hodnoteniu veľký úspech. Vyvolali živé debaty vo vzdelaných kruhoch, bolo im venovaných mnoho recenzií a reklám a u viacerých autorov iniciovali túžbu spoznať reč, dejiny a mravy hrdinského, výnimočného a nedoceneného srbského národa a chuť prebásniť jeho piesne do svojho jazyka. Podľa predlohy Talvj ich do francúzštiny preložila Élise Voiart a do angličtiny John Bowring. Do nemčiny nanovo prebásnil najmä „ženské“ piesne Peter von Goetze (dedikoval ich ruskej cárskej Výsosti Helene Pavlovne) a český rodák Siegfried Otto Kapper, ktorý ocenil dva aspekty, a to Goetheho hlboké precítenie poetického živlu srbských piesní a u Talvj ich rozsiahlu a hlbokú vecnú znalosť. Títo autori sa na jej predlohu odvolávajú, resp. svoje preklady porovnávajú s jej prácami.³³ Vlna nadšenia pretrvávala, dostala sa až za oceán a po desiatich rokoch sa jej srbské piesne dočkali druhého vydania.³⁴

Etapu tvorby prekladu, diskusie a polemiky o presnosti pretlmočenia, o vystihnúť ducha jednotlivých piesní a o dodržaní formálnych prozodických

vlastností srbčiny v nemeckej verzii na základe vzájomnej korešpondencie, denníkov a publikovaných ohlasov všetkých zainteresovaných spracoval srbský básnik Milan Čurčin v dizertácii v roku 1904. There se von Jacob a jej prekladom venuje podkapitolu b) *Goethe a Talvj* (s. 130 – 187). Preklady hodnotí s prirodzeným časovým odstupom, s vycibrenou znalosťou zákonitostí oboch jazykov a s nevyhnutnou kritickou optikou. Je to precízna vedecká analýza, ktorá vychádza z hlbokého poznania Karadžičových originálov a spôsobu, akým sa prekladateľka zmocnila ich obsahu a formy. Napriek tomu, že preklady sa realizovali za „*potlesku Goetheho*“ a prekladateľka sa snažila vystihnúť čistotu, sviežosť, prirodzenosť a nádhernú čarovnosť Karadžičovej predlohy, autor dizertácie nachádza v preklade nepresnosti a významové odchýlky. Čurčin ich považuje za svojvoľné a podľa neho svedčia o nepochopení pôvodného textu. Preto sú niektoré preklady opisné a rozvláčne a zaostávajú za originálom. Dokonca spochybňuje básnický talent prekladateľky. „*Talvj bola pracovitá a zručná, no nemala poetický talent, ktorý by jej dovolil vyjadriť vznešené duchovné útvary v jej materinskom jazyku. Pomoc pri tejto úlohe jej možno poskytnúť, no talent jej nemôže dať nikto.*“³⁵

V tomto sa rozchádza s názorom Goetheho, ktorý aj v prípade srbských piesní považuje nemecký jazyk za veľmi vhodný na preklad ľudovej poézie z tohto slovanského jazyka. „*Na tento účel je obzvlášť vhodný nemecký jazyk; všetky idiómy ľahko sleduje, vzdáva sa tvrdohlavosti a nebojí sa, že nezvyčajné, neprípustné riešenia budú vyčítané; vyzná sa tak dobre v slovách, slovných formáciách, frázach a vo všetkom, čo môže patriť do gramatiky a rétoriky, že aj keď niekto chce obviňovať našich autorov z presadzovania vlastnej čudnosti, dá sa predpokladať, že preklad sa priblíži k originálu.*“³⁶

Preklad srbských piesní do nemčiny si všimol aj Pavol Jozef Šafárik, ktorý na malom priestore zhodnotil nielen obsahovú stránku, ale i prozodické zvláštnosti originálu, ktoré prekladateľka dodržala aj v nemčine: „*Všetky plody doterajšieho srbského básnictva sa delia, okrem niekoľkých rýmovaných i prózou napísaných hier, na národné piesne a ódy. Tu treba uviesť tie nádherné spevy všetkých druhov, ktoré pán Stefanović uverejnil v Lipsku r. 1823 v troch zväzkoch a Talvj preložila ich časť, ... ktoré však úplne zozbierané tvorili by viac ako tucet zväzkov. Všetky tieto spevy sú nerýmované, ale nie bez rytmu, ako to dokazuje pravidelne dodržiavaná cenzúra v 2. stope v desaťslabičnom, podľa počtu prstov na päť stôp roz-*

delenom najstaršom slovanskom epickom verši, ktorý nachodíme i v českých zlomkoch i v ruských ľudových spevoch.“³⁷

Ako uvidíme neskôr, Šafárik poznal aj ďalšie práce Talvj, najmä tie, v ktorých sa v čo najväčšej možnej miere opierala o jeho diela, dokonca s podozrením na značnú kompiláciu štruktúry i obsahu textu.

Bol tu aj ďalší Slovák, ktorý si všimol preklady srbských piesní. Dvadsaťtriročný Ľudovít Štúr, znalec srbskej národnej poézie, sa s nimi zoznámil počas štúdií v Halle (1838 – 1839) a v pražských *Květoch* uverejnil recenziu, v ktorej zhodnotil klady a mínusy práce vzdelanej Talvj.³⁸ Štúr hodnotil prvé vydanie z roku 1825, hoci v roku 1835 bolo známe už aj ich druhé vydanie. Prekvapuje, že zahraniční autori tento Štúrov pohľad na preklady Talvj nepoznali, resp. v dobových prácach sa jeho meno v tejto súvislosti neobjavuje.

U nás si ho všimol Jozef Miloslav Hurban, ktorý ho svojsky interpretoval v Štúrovom životopise. Jaroslav Vlček v roku 1923 spomenul recenziu v piatej časti *Dejín literatúry slovenskej: Spevci vrstovníci v duchu prstonárodnom*. „*Počas hallských štúdií Štúrov názor na prstonárodné básnictvo slovanské ešte sa prehľbil. V posúdení dielca panej Talvj, Volkslieder der Serben, vydaného v Halle r. 1825 (Kvety 1839), Štúr nielen zavracia mylné mienky nemeckej spisovateľky dobroprajnej Slovanom, lež i proti západníckej precibrenosti citovej a prepíatosti fantázie dôraz kladie na zdravú prostotu a priamosť piesne slovanskej.*“³⁹

Štúrova recenzia bola neskôr publikovaná v súbornom vydaní jeho diela v časti *Posudky a recenzie*, naposledy v rámci projektu Zlatý fond. sme.sk. Tu bola doplnená podrobnými poznámkami a vysvetlivkami.⁴⁰

V úvode recenzie Štúr predstavuje preklad srbských piesní, ktorý bol adresovaný nemeckému obecenstvu. Vysvetľuje, že nemá poruke Karadžičov originál, preto sa pri posudzovaní presnosti prekladov spolieha na svoju pamäť. Mnohé srbské piesne totiž poznal naspamäť. Vzápätí vyjadruje nespokojnosť s opisom „*dejepravy srbskej*“ v úvode prvého zväzku. Považuje ho za „*zbúchaný*“, nepravdivý prehľad bludných domnienok o dejinách Srbov a vôbec Slovanov. Viaceré tvrdenia o krutosti Slovanov vyvracia porovnaním s dejinami Germánov a pripája príklady z ich dejín. V podobnom tóne posudzuje úvod k druhému zväzku, kde vysvetľuje mylnú interpretáciu mravov, hlavne srbských svadobných obradov. V tejto časti Štúr jasne

deklaruje svoj konzervatívny názor na postavenie slovenskej ženy ako podriadenej mužovi, čo podľa neho zaručuje šťastie a blaho v rodine. Neodpustil si ani kritiku módných trendov šíriacich sa z cudziny, ktoré narušujú prirodzený poriadok v slovenských rodinách. Spomína najmä názory emancipačných anglických a francúzskych ženských hnutí (simonistky), ktoré môžu našom prostredí môže plodiť iba nešťavý a neresti.

Štúr mal vážne námietky aj k chápaniu jazyka, k chybnému vysvetľovaniu niektorých výrazov a nepochopeniu ich preneseného významu. Je však zhovievavý, gramatické omyly „*pani prekladateľke odpúšťame, pripisujúc to ženskej slabosti*“. Napriek vysloveným kritickým výhradám vyjadruje prekladateľke vďačnosť za prelomenie všeobecnej nevšímavosti k ľudovým dielkam iných národov a jej dielo považuje za hlas spravodlivosti.

Rok nato v stati *Zásluhy Slovanov o európsku civilizáciu* Štúr nazýva Theresu „*znamenitou pani*“: „*Čo však najutešenejšie rozkvitá dosiaľ u Slovanov, to je pole básnictva, prirodzený to dôsledok kvitnúcej fantázie a hojnosti citov, vlastných tomuto národu. Znameníť schopnosť Slovanov k básneniu neprejavuje sa istotne nikde lepšie ako v ich nevinných, lúbezných, dôvtipných, tu lásku, tu nešťastie, tu hrdinskosť a veľké skutky pradedov ospevujúcich piesňach, o ktorých veľkej hodnote najmä veľký Goethe a znamenitá pani Talvj vo svojom preklade srbských národných spevov a inde sa tak krásne boli vyslovili. Ak toto vieme a ak uvážime, že tieto piesne sú u všetkých slovanských národov zdomácnené, právom môžeme slovanský národ veľkým básnikom nazvať.*“⁴¹

Štúrov postoj k vlne obľúbenosti srbských ľudových piesní v nemeckom intelektuálnom prostredí nemohol chýbať v jeho životopise z pera Jozefa Miloslava Hurbana, jeho blízkeho súputníka.⁴² Komentuje obsah recenzie, Talvj zaraďuje k dobrosolským⁴³ učencom, ktorí prajú Slovanom. „*V konverzáciách týchto prišla na stôl i Tereza Amália*“⁴⁴ *Louisa Jakob, spisovateľka nemecká, ktorá*

pod pseudonymom ‚Talvj‘ so zvláštnym zalúbením písala o Slovanoch a menovite vydala bola v Halle 1825 dva diely srbských národných piesní pod titulom ‚Volkslieder der Serben, metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvj‘. To bola v nemeckej literatúre udalosť, s ktorou pred Štúrom chlúbievali sa profesori dobrosolskí. Štúr nám zdelil výsledok týchto konverzácií v Prílohe ku ‚Kvetom‘, ročníku 1839, č. XIV. z 11. júla. Zásady a náhľady tam vyslovené majú u seriózných Slovanov i dnes, navzdor haraburdáctvu literárnych pobehajov, svoju veľkú cenu a platnosť. Už ten článok, keby sa kritikastrom tým chcelo čítať v starších knihách, mohol by im byť mocným dôkazom proti všetkým posudzovateľom povrchným, Štúrovi akýsi neplodný idealizmus a cudzotársky hegelizmus podstrkujúcim alebo pripisujúcim a nehladiacim na pôvodnú hĺbku jeho vlastných dobre oprávnených názorov.“⁴⁵

Hurban v tomto tóne pokračuje ďalej a rozvíja najmä Štúrove odmietavé názory na mravy a na snahy cudzokrajných propagátorov rovných občianskych práv mužov a žien, čo v našej spoločnosti bude spôsobovať „*len zmätky a rušenie blaha domáceho*“. S odstupom 42 rokov od publikovania recenzie Hurban rigorózne oznamuje, že Štúrove varovné slová sa naplňajú, lebo „*národy zachvátila bohapustá zženštilosť*“. „*Každá ušpinená devečka myslí na veľkomožnú a bedár chlebíka žiadostivý cifruje si žienku do hodvábu a talmi zlata, a slečinka z trochy majetku pafá cigarety a vydrichmáva...*“

Až takéto ďalekosiahle asociácie vyvolali u Hurbana názory prekladateľky Talvj uverejnené v úvode k jej druhému zväzku *Srbských piesní* a ich kritické Štúrovo posúdenie. Myslím si však, že napriek Štúrovej celoživotnej nedôvere k mentálnym schopnostiam žien, a tým aj k ich spôsobilosti k hodnotnej vedeckej práci (*ženská slabosť*), Theresu Albertine Louise von Jacob uznával už len preto, že slovenským národom, ich literatúre, jazykom a ľudovej slovesnosti kliesnila cestu v nemeckom, ba ako ukážeme ďalej, aj v americkom prostredí.

POZNÁMKY

¹ TALVJ (Talvj) = akronym z prvých písmen jej krstných mien a priezviska. V Nemecku a Amerike ju vďaka tomuto pseudonymu istý čas považovali za muža.

² Pavol Jozef Šafárik, Ján Kollár, Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Alexander Boleslavín Vrchovský a neskôr Jaroslav Vlček. Neušla Riznerovej bibliografickej pozornosti, ktorý pod základnými osobnými údajmi autorky uvádza jej prácu *Übersichtlichen Handbuch...* a upozorňuje aj na úryvok z nej uverejnený v roku 1852.

- ³ Patrila k nim aj rakúska dramatička a poetka Maria Therese von Artner (pseud. Theone; 1772 Šintava – 1829 Záhreb), pôsobiaca u Zayovcov v Bučanoch a Uhrovci, ktorá napísala básne o rodnej dedine Šintave a Bučanoch; v básni ospievala aj Súľovské skaly. Spolupracovala s Jánom Kollárom a na základe ľudovej povesti napísala a uverejnila rozsiahlu baladu *Willi Tanz*. Viac: Jónasová, Anna. *Theone* (Galanta 2012).
- ⁴ 1. Voigt, Irma Elisabeth (dizertácia v roku 1910 a viaceré vydania od roku 1911), ktorá sa sústredila na jej americké pobyty, naplnené intenzívnou literárnou a vedeckou prácou; 2. Čurčin, Milan sa v roku 1904 sústredil na obdobie tvorby prekladu srbských piesní (dizertácia bola publikovaná v roku 1905); 3. Diver Stuecher, Dorothea (1981).
- ⁵ Milojkovič, Durič Jelena (2013); Mojašević, Miljan (1997); Miličević, Vaso (1983); Milović, Jevto (1988) a ďalší autori, ktorí sú uvedení v záverečnej bibliografii.
- ⁶ Juliana Jovičič prispela štúdiou o Talvj a Wilhelmine Karadžič do témy o migrujúcich ženách pôsobiacich ako interkulturné mediátorky. Vyslovila názor, že hoci bola Talvj ako žena v mnohých smeroch v Nemecku i v adoptovanej krajine marginalizovaná, jej práca má obrovskú hodnotu a musí byť dnes uznaná. Martha Kaarsberg Wallach skúmala jej dielo z hľadiska národnosti, etnicity a gender aspektu v nemeckom jazykovom prostredí. Pozri: Použitá literatúra.
- ⁷ Wagner, Ludwig, Dr. *TALVJ. 1797 – 1870*. Pressburg: Buchdruckerei Wiegand, 1897. 24 s. V bibliografii dizertačnej práce Army E. Voight (s. 142 – 145) je zaznamenaných 59 kníh a 30 článkov o živote a diele Talvj. V časti *Appendix* (s. 145 – 147) je zoznam jej prác (32 samostatných publikácií a 21 štúdií a článkov); Milan Čurčin (s. 131) považoval Wagnerovu biografiu za bezvýznamnú.
- ⁸ Schultzer, Johann Georg. *Allgemeine Theorie der schönen Künste* (1771 – 1774).
- ⁹ Wagner, s. 7.
- ¹⁰ Karadžič, Vuk. *Mala prstonarodnja slaveno-serbska pjesnarica*.
- ¹¹ Citujú: Voigt, Irma Elisabeth; Ogden, Emily. *Credulity...* v podkapitole TALVJ, s. 192 – 200.
- ¹² Grillparzer, Franz (rakúsky spisovateľ a dramatik): (Selbstbiografie). In: *Sämstliche Werke*. XV. Bd. Stuttgart 1887, s. 145; Aj: Voigt, Irma Elisabeth, s. 42.
- ¹³ Dusini, Amo. *Die Ordnung...*, s. 109.
- ¹⁴ Voigt, Irma Elisabeth.
- ¹⁵ Irma Elisabeth Voigt však píše, že pseudonym Talvj prvý raz použila vo vydaní poviedok *Psyche* a aj v roku 1825.
- ¹⁶ Voigt, Irma Elisabeth, s. 29.
- ¹⁷ *Historical View of the Slavic Language in its various Dialects*.
- ¹⁸ *Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations*. Úryvok z tejto štúdie preložil a v *Hronke* v roku 1838 uverejnil Alexander B. Vrchovský.
- ¹⁹ Talvj. *Versuch einer geschichtlichen Charakteristik der Volkslieder germanischer Nationen, mit einer Übersicht der Lieder aussereuropäinischer Völkerschaften von Talvj*. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1840. 614 s.
- ²⁰ Okrem kníh publikovala 21 kratších článkov a štúdií.
- ²¹ Niektoré pramene uvádzajú dvoch synov a jednu dcéru.
- ²² Úmrtí. *Pražský denník*, 21. 4. 1870.
- ²³ List ruskému historikovi Michailovi Petrovičovi Pogodinovi dňa 1. apríla 1848. In: *Listy*.
- ²⁴ Podolan, Peter. Aspekty slovenskej historiografie generácie Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika. (Podľa dizertačnej práce) In: *Forum historiae* (2007), s. 1 [online].
- ²⁵ Štúr, Ludovít. *O národných písních a pověstech plemen slovanských*. V Praze: V kommissí u Františka Řivnáče, 1853. Dostupné na: <https://zlatyfond.sme.sk/autor/53/Ludovit-Stur#ixzz6LOexv4bc>

- ²⁶ Karadžič, Vuk Stefanovic. *Mala prstonarodnja slaveno-serbska pjesnarica*. Wien 1814 – 1815. (Sabrana dela Bd. I)
- ²⁷ Jacob Grimm sa s vydaním srbských piesní stretol počas mierového kongresu vo Viedni (1814/15). Aktívne sa začal učiť jazyk, napísal recenziu a prebásnil do nemčiny 18 piesní. Preložil „wukijskú gramatiku“ a napísal k nej predslov, ktorým otvoril mnohým nemeckým vzdelancom cestu k srbskej literatúre: *Wuk Stephanowitsch' Kleine Serbische Grammatik, verdeutscht mit einer Vorrede* (Leipzig and Berlin 1824). Pozri: Krajčí Jan; Pribič, s.139.
- ²⁸ O srbských piesňach Goethe často píše v denníkoch (od apríla do decembra 1824) väčšinou v súvislosti s menom slečny Jacob. „30. novembra som znova prečítal veľkú srbskú báseň. V tejto dobe sa objavila už spomínaná slečna Jacob.“ Bližšie: Čurčin, Milan, s. 130 – 131.
- ²⁹ Talvj. *Serbische Lieder*. 1825 – 1826.
- ³⁰ Eckermann. *Gespräche mit Goethe*. Leipzig 1825. Aj In: Voigt, s. 49.
- ³¹ Voigt, s. 49.
- ³² Johann Wolfgang von Goethe. *Berliner Ausgabe. Kunsttheoretische Schriften und Übersetzungen*. [Band 17 – 22], Band 18. Berlin 1960.
- ³³ Záznamy jednotlivých diel sú v bibliografii. O Bowringovi a jeho vzťahoch k českej romantickej literatúre pojednáva dizertácia Jamesa Duncana Naughtona *The reception in nineteenth-Century England of Czech literature*. Cambridge 1977.
- ³⁴ Vyšli v roku 1835 v Halle a Lipsku.
- ³⁵ Čurčin, Milan, s. 160.
- ³⁶ Goethe. *Serbische Lieder*.
- ³⁷ Šafárik, Pavel Jozef. *Spisy Pavla Jozefa Šafárika: Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*. Zväzok 1. Prešov: Východoslovenské vyd. pre UPJŠ, 1992. 413 s. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1202/Safarik_Dejiny-slovanskeho-jazyka-a-literatury-vsetkych-nareci-Juhovychozni-Slovania/3#ixzz6JR21oKd0
- ³⁸ Š. Ludevít [Štúr, Ludovít]. *Písneň Srbů. Květy*, VI. 1839. Príl. s. 53 – 54. Dostupné na: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1280/Stur.Posudky-a-recenzie/2>
- ³⁹ Vlček, Jaroslav. *Dejiny literatúry slovenskej*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1923. 434 s.
- ⁴⁰ Štúr, Ludovít. *Slovania, bratia!* Dielo v piatich zväzkoch. Zväzok II. Bratislava: SVKL, 1956. 443 s. (Editor a autor poznámok Jozef Ambruš). Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1280/Stur_Posudky-a-recenzie/2#ixzz6JWWIFraN
- ⁴¹ Štúr, Ludovít. Zásluhy Slovanov o európsku civilizáciu. In: *Slovanstvo*. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1279/Stur_Slovanstvo/3#ixzz6KtnHW6To; stať vyšla pôvodne v časopise *Květy bez uvedenia autora: Zásluhy Slovanů o europejskou civilisací*. VII. 1840, s. 89 – 91 a 97 – 100.
- ⁴² Hurban, J. M. *Ludovít Štúr*. Bratislava: SVKL, 1951. 961 s. O recenzii sa zmieňuje v Knihe prvej, s. 680 – 684. Životopis vyšiel pôvodne na pokračovanie v *Slovenských pohľadoch* v rokoch 1881 – 1884. Skladá sa zo štyroch kníh. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1148/Hurban_Ludovit-Stur/1#ixzz6JQnQDe8i
- ⁴³ Dobrosol = Halle.
- ⁴⁴ Správne má byť Albertina. Ako *Amaliu* ju uvádzal aj Štúr.
- ⁴⁵ Hurban, J. M. Tamže, s. 683.

2. časť príspevku uverejníme v nasledujúcom čísle časopisu *Knižnica*.